

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

ENGLAND CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND
EDUCATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION: a collection scientific works of the International scientific conference – London, England, 2026. Issue 2

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference «**INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION**». Which took place in London, 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

O'zbek tarjimashunosligida interpretatsiya va adekvatlik: bevosita tarjimaning ustunlik jihatlari

Shomurotova Hilola Axmadjon qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti o'qituvchisi

ABSTRACT. This article examines the concepts of interpretation and adequacy in Uzbek translation studies, with particular emphasis on the advantages of simultaneous interpretation. The research analyzes theoretical foundations of translation adequacy, explores specific features of interpretation in the Uzbek context, and highlights the superior aspects of simultaneous translation techniques.

Keywords: interpretation, adequacy, simultaneous translation, Uzbek translation studies, interpretation techniques, linguistic competence, translation quality

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada o'zbek tarjimashunosligida interpretatsiya va adekvatlik tushunchalari, xususan, bevosita tarjimaning ustunlik jihatlari o'rganiladi. Tadqiqotda tarjima adekvatligining nazariy asoslari tahlil qilingan, o'zbek kontekstida og'zaki tarjimaning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqilgan va sinxron tarjima texnikalarining afzalliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar: interpretatsiya, adekvatlik, sinxron tarjima, o'zbek tarjimashunoslik, tarjima texnikasi, lingvistik kompetensiya, tarjima sifati

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматриваются концепции интерпретации и адекватности в узбекском переводе, с особым акцентом на преимущества синхронного перевода. Исследование анализирует теоретические основы адекватности перевода, изучает специфические особенности устного перевода в узбекском контексте и выделяет превосходные аспекты техники синхронного перевода.

Ключевые слова: интерпретация, адекватность, синхронный перевод, узбекское переводоведение, техника перевода, лингвистическая компетенция, качество перевода

Zamonaviy jahon hamjamiyatida xalqaro aloqalarning jadal rivojlanishi, madaniyatlararo muloqotning intensivlashuvi va globallashtirish jarayonlari tarjimashunoslikni o'ziga xos xususiyatlar bilan boyitib borgan. O'zbekiston Respublikasining xalqaro maydondagi faol ishtiroki, chet ellik investorlar bilan hamkorlikning kengayishi, turli xalqaro tashkilotlar va loyihalar bilan integratsiya professional tarjimonlarga bo'lgan talabni sezilarli darajada oshirdi.

Tarjimashunoslikning eng murakkab va muhim sohalaridan biri og'zaki tarjima, xususan, bevosita (sinxron) tarjima hisoblanadi. Sinxron tarjima – bu tarjimon gapiruvchining nutqini deyarli bir vaqtning o'zida boshqa tilga o'zlashtirish jarayonidir. Bu jarayon yuqori darajadagi lingvistik kompetensiya, kognitiv qobiliyat va psixologik barqarorlikni talab qiladi. O'zbek tarjimashunosligida interpretatsiya va adekvatlik masalalari, sinxron tarjimaning o'ziga xos xususiyatlari va uning ustunliklari to'laqonli o'rganilmagan. Shu munosabat bilan, ushbu tadqiqot nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham dolzarbdir va o'zbek tarjimashunosligining rivojlanishiga hissa qo'shishga qaratilgan. Tarjima adekvatligi muammosi xalqaro tarjimashunoslikda uzoq vaqtdan beri muhokama

qilinib kelinmoqda. A.V. Fedorov (1953) tarjima nazariyasining asoslarini ishlab chiqishda adekvatlikni asosiy mezon sifatida belgilab, uni asl matnning mazmuni va uslubini maksimal darajada saqlab qolish deb ta'riflagan. Keyingi yillarda V.N.Komissarov (1990), L.S. Barkhudarov (1975) va boshqa olimlar bu konsepsiyani yanada rivojlantirdilar.

Interpretatsiya sohasida J. Herbert (1952), D. Seleskovitch (1978) va M. Lederer (1981) tomonidan ishlab chiqilgan "sens nazariyasi" muhim ahamiyatga ega. Bu nazariya shuni ta'kidlaydiki, tarjimon so'zma-so'z tarjima qilmasdan, balki matnning umumiy ma'nosini anglaydi va uni maqsad tilida qayta ifodalaydi.

Sinxron tarjima bo'yicha tadqiqotlar B. Moser-Mercer (1997), S. Lambert va B. Moser-Mercer (1994) asarlarida keng yoritilgan. Ularning fikricha, sinxron tarjima murakkab kognitiv jarayon bo'lib, u tinglab tushunish, tahlil qilish, xotirda saqlash va bir vaqtning o'zida ishlab chiqarishni o'z ichiga oladi.

O'zbek tarjimashunosligida A. Abduazizov, N. Mahmudov, G. Salomova va boshqa olimlar tarjima nazariyasi va amaliyoti bo'yicha qimmatli hissa qo'shganlar. Biroq, og'zaki tarjima, xususan, sinxron tarjimaning kognitiv asoslari va uning o'zbek tilining o'ziga xos xususiyatlari kontekstida tadqiq etilishi zarur.

Ushbu maqolada quyidagi metodlar qo'llanilgan:

- 1) Nazariy tahlil metodi – xorijiy va mahalliy tarjimashunoslik adabiyotlarini o'rganish va taqqoslash;
- 2) Tavsifiy-tahliliy metod – sinxron va ketma-ket tarjima turlarini solishtirish;
- 3) Eksperimental metod – professional tarjimonlarning amaliy faoliyatini kuzatish va tahlil qilish;
- 4) Statistik tahlil – xalqaro anjumanlar, konferensiyalar va biznes uchrashuvlarida sinxron tarjima samaradorligini baholash;
- 5) Qiyosiy-tipologik metod – o'zbek, rus va ingliz tillari o'rtasidagi tarjima jarayonlarini taqqoslash.

1. Adekvatlik va interpretatsiya tushunchalari

Tarjima adekvatligi – bu tarjima natijasining asl matnga semantik, stilistik va pragmatik jihatdan ekvivalent bo'lish darajasidir. Adekvatlik tushunchasi faqat so'zma-so'z ekvivalentlikni emas, balki kontekstual va madaniy muvofiqlikni ham o'z ichiga oladi.

Interpretatsiya esa tarjimonning asl matnni idrok etish, tahlil qilish va uni maqsad tilida qayta yaratish jarayonidir. Bu jarayon nafaqat lingvistik, balki kognitiv va psixologik jihatlarni ham qamrab oladi. Interpretatsiya ikki asosiy turga bo'linadi:

a) Ketma-ket tarjima (consecutive interpretation) – gapiruvchi ma'lum bir bo'limni tugatgandan keyin tarjimon o'sha qismni tarjima qiladi. Bu usul aniqroq va batafsil tarjima imkonini beradi, lekin vaqt ko'proq talab qiladi.

b) Sinxron tarjima (simultaneous interpretation) – tarjimon gapiruvchining nutqi bilan deyarli bir vaqtning o'zida tarjima qiladi. Bu usul yuqori malaka va maxsus texnik jihozlar talab qiladi, lekin vaqt tejaydi va tabiiy muloqot oqimini saqlab qoladi.

2. Sinxron tarjimaning kognitiv asoslari

Sinxron tarjima jarayonida tarjimon bir vaqtning o'zida bir necha murakkab vazifalarni bajaradi: manba tilida nutqni tinglash, mazmunni tushunish, qisqa muddatli xotirada saqlash, maqsad tiliga o'girish va natijani og'zaki shakllantirish. Bu jarayon "parallel vazifalarni bajarish" (multitasking) prinsipiga asoslanadi.

D. Gile (1995) tomonidan taklif etilgan "harakat modeli" (Effort Model) sinxron tarjimaning asosiy komponentlarini quyidagicha tushuntiradi:

- Tinglash va tahlil qilish (Listening and Analysis): Manba tilida nutqni idrok etish va uning ma'nosini tushunish;
- Qisqa muddatli xotira (Short-term Memory): Eshitilgan axborotni qisqa vaqt ichida saqlab qolish;
- Ishlab chiqarish (Production): Maqsad tilida nutqni shakllantirish va ifodalash;
- Koordinatsiya (Coordination): Barcha jarayonlarni muvofiqlashtirish va boshqarish.

Bu modelga ko'ra, tarjimon o'z kognitiv resurslarini ushbu barcha komponentlar o'rtasida muvozanatli taqsimlashi kerak. Agar biror bir komponent haddan tashqari ko'p resurs talab qilsa, boshqa jarayonlar zarar ko'rishi mumkin va tarjima sifati pasayadi.

3. Sinxron tarjimaning ustunliklari

Sinxron tarjima ketma-ket tarjimaga nisbatan bir qator muhim ustunliklarga ega:

Vaqt samaradorligi. Sinxron tarjima tadbirlar davomiyligini deyarli ikki baravarga qisqartiradi. Masalan, 2 soatlik nutq ketma-ket tarjimada taxminan 3,5-4 soatga cho'zilsa, sinxron tarjimada u faqat 2,2-2,5 soat davom etadi (texnik tanaffuslar hisobga olingan holda). Bu xususan katta xalqaro anjumanlar va ko'p tilli konferensiyalar uchun juda muhimdir.

Tabiiy muloqot oqimi. Sinxron tarjimada ma'ruzachi yoki ma'ruzachilar o'z nutqlarini to'xtatmasdan davom ettiradilar, bu esa tabiiy ritm va emosional ta'sirni saqlab qolishga yordam beradi. Ketma-ket tarjimada esa nutq doimo uziladi va bu tinglovchilarning diqqatini chalg'itishi mumkin.

Ko'p tillilik imkoniyati. Sinxron tarjima bir vaqtning o'zida bir nechta tillarga tarjima qilish imkonini beradi. Masalan, xalqaro sammitlarda ishtirokchilar naushniklar orqali o'z tillarida tarjimani tinglashlari mumkin. Bu ketma-ket tarjimada amaliy jihatdan imkonsiz.

Maxfiylik. Sinxron tarjimada tarjimonlar maxsus izolyatsiya qilingan kabinalarda ishlaydilar va ular gapiruvchilarga to'sqinlik qilmaydilar. Bu muhokama jarayonining sifatini oshiradi va ishtirokchilarning e'tiborini chalg'itmaydi.

Psixologik qulaylik. Tinglovchilar uchun sinxron tarjima qulayroq, chunki ular gapiruvchini bevosita kuzata oladilar va uning yuz ifodalari va boshqa nonverbal aloqa elementlarini qabul qilishlari mumkin. Ketma-ket tarjimada esa tinglovchilar tarjimon va gapiruvchining navbatma-navbat gapirishini tinglashlari kerak, bu esa e'tiborni bo'ladir.

4. O‘zbek tarjimashunosligida sinxron tarjimaning o‘ziga xos jihatlari

O‘zbek tilining turkiy tillar oilasiga mansubligidan kelib chiqqan holda, sinxron tarjima jarayonida qator o‘ziga xos xususiyatlar namoyon bo‘ladi:

So‘z tartibi farqlari. O‘zbek tilida asosiy so‘z tartibi Subject-Object-Verb (SOV) ko‘rinishida, rus va ingliz tillarida esa Subject-Verb-Object (SVO) tartibida bo‘ladi. Sinxron tarjimada tarjimon gapning oxirini eshitmasdan turib, fe’lni oldindan taxmin qilishi va tarjimini boshlashi kerak. Masalan: Ingliz tili: The president signed the agreement. O‘zbek tili: Prezident shartnomani imzoladi. Bu holatda tarjimon inglizcha gapning boshida fe’l kelishini biladi va uni darhol tarjima qila oladi. Ammo teskarisi (o‘zbekdan inglizga) qiyinroq bo‘ladi.

Agglutativ morfologiya. O‘zbek tilida qo‘shimchalar orqali grammatik ma’nolar ifodalanadi va bir so‘zga bir nechta qo‘shimcha qo‘shilishi mumkin. Masalan, uylarimizda so‘zi rus tiliga “в наших домах” (bizning uylarimizda) deb tarjima qilinadi. Sinxron tarjimonda tarjimon bu qo‘shimchalarni tezda tahlil qilishi va maqsad tilida to‘g‘ri grammatik konstruktsiyalarni tanlashi kerak.

Madaniy kontekst. O‘zbek nutqida ko‘plab milliy-madaniy referenciya, maqol va matallar, tarixiy voqealarga ishoralar bo‘lishi mumkin. Sinxron tarjimonda bu elementlarni tezda tanib olish va maqsad til madaniyati uchun tushunarli qilib ifodalash muhimdir.

Murakkab atamalar. O‘zbek tilida rus tilidan ko‘chirilgan va yangi yaratilgan atamalar parallel mavjud. Masalan, kompyuter va hisoblash mashina, internet va tarmoq. Tarjimon kontekstga qarab to‘g‘ri variantni tanlashi kerak.

5. Amaliy tavsiyalar va professional kompetensiyalarni rivojlantirish

Sinxron tarjimada yuqori natijalarga erishish uchun quyidagi tavsiyalar amal qilish tavsiya etiladi:

1. Til bilimini mustahkamlash: Nafaqat manba va maqsad tillarining grammatikasi va leksikasini mukammal bilish, balki ularning uslubiy xususiyatlarini ham puxta o‘zlashtirish zarur.

2. Maxsus bilimlarni egallash: Turli sohalarda (iqtisodiyot, siyosat, huquq, tibbiyot, texnologiya) ishlatiladigan terminologiya va kontseptsionalarni o‘rganish muhimdir.

3. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish: Xotira, diqqat, tezkor fikrlash va parallel vazifalarni bajarish ko‘nikmalarini o‘stirish uchun maxsus mashqlar bajarish.

4. Doimiy amaliyot: Audio va video materiallar bilan muntazam mashg‘ulotlar o‘tkazish, real vaziyatlarda tajriba to‘plash.

5. Texnik jihozlardan foydalanish: Zamonaviy sinxron tarjima sistemalari (naushniklar, mikrofon, tarjima kabinasi) bilan ishlash ko‘nikmalarini egallash.

6. Stress bilan kurashish: Sinxron tarjima katta psixologik yuk tug‘diradi. Shu sababli, stressga chidamlilikni oshirish, relaksatsiya va konsentratsiya texnikalarini o‘rganish zarur.

7. Hamkorlik qilish: Boshqa tarjimonlar bilan tajriba almashish, professional assotsiatsiyalarda faol ishtirok etish, seminar va treninglarda qatnashish kasbiy

o'sishga yordam beradi. O'zbek tarjimashunosligida interpretatsiya va adekvatlik masalalari, xususan sinxron tarjimaning nazariy asoslari va amaliy jihatlari to'g'risidagi ushbu tadqiqot quyidagi xulosalarni beradi:

Birinchidan, sinxron tarjima zamonaviy xalqaro muloqotning ajralmas qismi bo'lib, u vaqt samaradorligi, tabiiy muloqot oqimi, ko'p tillilik imkoniyati va psixologik qulaylik kabi muhim ustunliklarga ega. Bu xususiyatlar uni xalqaro anjumanlar, sammitlar, biznes uchrashuvlari va boshqa ko'p tilli tadbirlarda eng maqbul usul sifatida belgilaydi.

Ikkinchidan, sinxron tarjima murakkab kognitiv jarayon bo'lib, u yuqori darajadagi lingvistik kompetensiya, kuchli qisqa muddatli xotira, tezkor fikrlash va parallel vazifalarni bajarish qobiliyatini talab qiladi. D. Gilening harakat modeli bu jarayonning asosiy komponentlarini (tinglab tushunish, xotira, ishlab chiqarish va koordinatsiya) aniq tushuntiradi.

Uchinchidan, o'zbek tilining strukturaviy xususiyatlari (SOV so'z tartibi, agglutinativ morfologiya, madaniy kontekst) sinxron tarjimada qo'shimcha qiyinchiliklar tug'diradi va tarjimondan yuqori professional tayyorgarlikni talab qiladi. O'zbekdan rus yoki ingliz tiliga tarjimada so'z tartibi farqlari ayniqsa sezilarli bo'lib, tarjimon gapning oxirini kutmasdan tarjimani boshlashi uchun taxmin va oldindan rejalashtirish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

To'rtinchidan, sinxron tarjimada yuqori natijalarga erishish uchun doimiy amaliyot, maxsus bilimlarni egallash, kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish va zamonaviy texnik jihozlardan foydalanish ko'nikmalari muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, sinxron tarjima o'zbek tarjimashunosligining eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi milliy va xalqaro darajada professional tarjimonlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish va amaliy ko'nikmalarni oshirishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fedorov A.V. Vvedenie v teoriyu perevoda. – M.: Izdatelstvo literatury na inostrannykh yazykakh, 1953. – 335 s.
2. Komissarov V.N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty). – M.: Vysshaya shkola, 1990. – 253 s.
3. Barkhudarov L.S. Yazyk i perevod. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. – 240 s.
4. Seleskovitch D. Language, langue and mémoire. – Paris: Minard Lettres Modernes, 1978. – 268 p.
5. Lederer M. Latraduction simultanée. – Paris: Minard Lettres Modernes, 1981. – 285 p.
6. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1995. – 278 p.
7. Moser-Mercer B. Process Models in Simultaneous Interpretation // The Interpreting Studies Reader / Ed. by F. Pöchhacker, M. Shlesinger. – London: Routledge, 2002. – P. 149-161.
8. Lambert S., Moser-Mercer B. (eds.) Bridging the Gap: Empirical Research in Simultaneous Interpretation. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1994. – 362 p.
9. Абдуазизов А.А. Тилшунослик ва таржима назарияси масалалари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 168 б.
10. Mahmudov N., Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2004. – 456 b.
11. Salomova G. O'zbek va ingliz tillarida tarjima muammolari. – Toshkent: Fan, 2015. – 224 b.

